

Hivatalos bírálói nyilatkozat Monok István: „A magyarországi főnemesség könyves műveltsége a XVI–XVII. században” c. akadémiai doktori értekezéséről

Monok István jó három évtizede vesz részt, vagy 20 éve vezeti is a Szegeden indult, mára – éppen az ő erőfeszítéseinek köszönhetően – országos méretűvé terebélyesedett könyvtörténeti alap kutatásokat. Az ő irányítása alatt és részben közvetlen közreműködésével jelent meg mintegy száz, a téma műveléséhez nélkülözhetetlen mű, bibliográfia, adattár, tanulmánykötet. Neki köszönhető, hogy az ún. „Keserű-iskola” az alapító visszavonulása után nem sorvadt el, hanem a hazai könyv- és művelődéstörténeti kutatások nemzetközi viszonylatban is elismert központjává lett, amely az utánpótlásnak is fészkeként szolgál. Több tucat tanítványa vált világszerte elismert, a hazai tudományosság tekintélyét gyarapító szakemberré. Monok István ezt a tevékenységet folytatta először Szegeden főiskolai tanszékvezetőként, majd tíz éven át az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójaként. És mindannyian emlékszünk arra, hogy a vezetői székéből való felállítása az egész könyves szakma dokumentálható felháborodását váltotta ki.

Egy híján húsz éve kandidátus, néhány hónapja habilitált. A szakmai és a tudományos közéletben kifejtett tevékenységét hasonlóképpen nagyra tartom. Egy darabig a szegedi Egyetem főtitkára volt. Több tucatnyi szakmai konferenciát szervezett, vagy vett részt ezek szervezésében idehaza és külföldön, Wolfenbüttelben, Rómában, Lyonban, Nápolyban, Lipcsében, Amszterdamban, Párizsban. 1991-ben főtitkára volt a Magyarságtudományi Világkongresszusnak. Megalapította a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Könyvtártudományi Tanszékét, beindította a képzést, és kiépítette ennek nemzetközi kapcsolatait. Az Országos Széchényi Könyvtárban létrehozott egy könyvtörténeti kutatócsoportot. Számos magyar és nemzetközi szakmai szervezet tagja, sőt alapítója, illetve vezetője. Egy évtizedig volt titkára az Akadémia Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottságának. Az Akadémia Művelődéstörténeti Bizottságának vagy tíz évig a titkára volt, 2005 óta az elnöke. Ugyancsak tucatnyi hazai és nemzetközi tudományos kuratóriumban tevékenykedik tag-, illetve vezetőként, némelyiknek elnöke is. A Nemzetközi Magyarságtudományi Társaságnak a főtitkár-helyettese volt, az utóbbi években a főtitkára. De nem sorolom. Nem sorolom az ő szervezésében, illetve irányítása alatt folyt és folyó kutatási programokat sem, ezeket mindannyian ismerjük, némelyikben részt is vettünk vagy veszünk. Hazai, erdélyi, francia és olasz kitüntetések birtokosa. Megkapta többek között a Bolyai-díjat, a francia és az olasz köztársaság lovagja címet, a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti keresztjét, több egyéb díjat és kitüntetést idehaza és külföldön, a Kálvin Emlékérmét, legutóbb a Széchényi-díjat. A tudományos minősítésben húsz éve működik közre.

Közreadott, magyar és idegen nyelvű köteteinek és cikkeinek száma a PhD-fokozat megszerzése óta meghaladja az ötszázat. Ebből önálló, részben idegen nyelvű kötet kis híján 30. Vagy húsz hazai és külföldi folyóiratot, sorozatot szerkeszt, szerkesztett, illetve vett részt a szerkesztésben, ezeket sem sorolom fel, hiszen mindannyian olvassuk, vagy éppen dolgozunk bennük. Tekintélyes mennyiségű publikáció létrehozásában működött közre lektorként. Recenziói száma közelíti a 150-et, túlnyomó többségben idegen nyelven.

A most benyújtott kötet, amely címe szerint a 16–17. századi magyarországi főnemesség könyves műveltségét tekinti át, a jelek szerint része kíván lenni egy szélesebb körű áttekintésnek. A szerző tervei között említ egy hasonló összefoglalót a köznemesség meg a főpapság könyves kultúrájáról, és – mint hallom – a polgárság sem marad ki.

Magától értetődő, hogy nem lehet egyszeri nekifutással a teljes magyar népeiséget átugrani, valamiféle tagolásra szükség van. Azt olvassuk, hogy a helyi könyves kultúrát legnagyobb mértékben a területi elhelyezkedés szabta meg, egyrészt a nyelvismeretnek, másrészt az iskolák és a beszerzési források elérhetőségének a meghatározásával. Tehát megalapozottnak tartanám a földrajzi megosztást, mint ahogy indokoltnak tartom, hogy Erdély ez alkalommal kimarad. Az adott korban magától értetődő volna a vallás szerinti megosztás is. Itt azonban a distinkció a jelek szerint osztályalapon történik. Erről nekem – bocsánat! – a proletkult jut az eszembe. És beszél-

ne-e valaki manapság a nagyvállalkozók könyves műveltségéről? A fő- és a köznemesség megkülönböztetése – noha a mi számunkra indokoltnak látszik – a tárgyalt időszak felfogásától idegen. Az még az Aranybullán nyugodott. Az, hogy egyes nemescsaládok egyes tagjai ilyen-olyan, többnyire a harctéren szerzett érdemeiknek köszönhetően előrébb ugrottak a társaiknál, az a művelődésügy tekintetében véletlen. Véletlen akkor is, ha a megszerzett pozíciót tovább tudták örökíteni, és az utódok között akadt, akit a kultúra ügye is érdekelt. A család osztályhelyzetét kifejező, a téma magját alkotó „főnemes” szó és fogalom anakronisztikus, a TESz szerint 1783-ban bukkan fel először. Nem véletlenül olvassuk a 11. lapon: „Furcsa helyzetek adódnak azzal kapcsolatban, hogy melyik a főnemesi család, ... hogy melyik generációt, illetve a család melyik ágát tekinthetjük arisztokratának”, és tovább, bőven, konkrét eseteket is szóba hozva.

Az előttünk fekvő kötet forma szerint nem monográfia, hanem tanulmánygyűjtemény, amelyet egy rövidke előszó és egy rövidke összegezés foglal keretbe. A forma ellenére mégis összefoglaló jellegű: teljes áttekintést ad szerzőjének az utóbbi évtizedekben végzett munkájáról. Lényege az a körülbelül 200 lap, amely huszonhárom hazai főrangú család, illetve személy könyvtárait, a könyvvel való kapcsolatát ismerteti. A zsinór, amelyre a könyves adatokat felfűzi, a genealógia. Ezt minden egyes család esetében különös gonddal dolgozza ki.

Szinte áttekinthetetlen az az adattömeg, amelyre ez a 200 lap épül. Jellemzésül utalok arra a 800 tételes szakirodalmi bibliográfiára, amelynek minden darabját felhasználja. És ebben nincsenek benne az 1800 előtti megjelenésű dokumentumok, amelyeket „forrás”-nak tekint, és lábjegyzetben idéz. Márpedig, mint maga mondja a Tézisekben, de e nélkül is tudjuk, ezeknek a forrásoknak a jelentős részét ő maga kutatta fel. És számos bibliográfiai tétel is éppen valamelyik ő általa szerkesztett kötetben, sorozatban jelent meg. Emellett – mint manapság illik – számítógépes honlapra is hivatkozik.

E tanulmányok közül egynéhányat – ha jól számolom, ötöt – már olvastunk. Ezzel kapcsolatban egy bíráló megjegyzésem is van. Tudniillik a korábbi megjelenés ténye nincs feltüntetve, tehát csak a címazonosság ötlük az olvasó szemébe. De hogy utánközlésről van-e szó, vagy a jelen kötetben ugyanazon cím alatt esetleg mást, vagy többet kaphatunk, az csak a két változat összeolvasása után derülhetne ki. Ezeket leszámítva is marad 18 olyan közlemény, amely újdonság, és a fent adott bibliográfia tételszámát gyarapítja.

Nem hiszem, hogy értelme volna a kötetben közölt cikkek egyenkénti elemzésére, bírálatára időt és teret szánni. Mondhatnám, hogy a Balassi-könyvtárról első ízben nem 1739-ben, hanem valamivel korábban, 1694-ben történik említés (lásd a gyulaféhvári könyvtár ősnymtatványkatalógusának 337. számát). Apróságokban valószínűleg akadna módosítani való. Azonban összességében ennek a kötetnek nem az apróságokban rejlik az értéke, hanem abban, hogy a megjelölt korszak teljes főnemesi könyv- és könyvtárkultúrájának áttekintésével összefoglalja, és mintegy mellékesen jelentékenyen gazdagítja is az életművet.

Tehát az Akadémia Doktori Tanácsától kapott felkérés értelmében egyértelműen kijelentem, hogy a benyújtott kötet nyilvános vitára való kitűzését és elfogadását javasolom.

Budapest, 2011. május 16.

/Kulcsár Péter/